

3.6. Аналіз тенденцій застосування заходів впливу Національного банку України за порушення банками вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» (ст.73 Заходи впливу) [295] та у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (ст. 32 Відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії) [302] зазначено, що **заходи впливу** за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу застосовуються Національним банком України до банків та філій іноземних банків адекватно вчиненому порушенню.

Згідно з Положенням «Про застосування Національним банком України заходів впливу», штраф за порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу накладається на банк у розмірі не більше ніж 400 000 грн. за кожний вид порушення.

Штраф у розмірі до 8 млн. грн. включно, але не більше 1 % від суми зареєстрованого статутного капіталу банку, накладається Національним банком у разі виявлення порушень банком з усіх/більшості питань його діяльності у сфері фінансового моніторингу, та якщо рівень управління ризиками банку в частині здійснення достатніх заходів для дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу за результатами виїзної перевірки оцінений як недостатній (незадовільний).

Загальна сума штрафу, що накладається на банк у разі встановлення факту здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу не може становити більше 1 % від суми зареєстрованого статутного капіталу банку [304].

Максимальний розмір штрафу за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ не може перевищувати 7950 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [302].

За останні чотири роки НБУ зафіксовано достатньо велику кількість широко диверсифікованих видів порушень банками вимог

законодавства у сфері фінансового моніторингу та впроваджено адекватні (тотожні) до них заходи впливу.

Систематизовану на основі даних Національного банку України інформацію щодо застосованих заходів впливу до банків [163] за виявлені порушення у 2018–2020 рр. (станом на 01.07.2020 р.) за підходом, представленим у [15], подано у Додатку А. Зокрема, у табл. А.1 наведено узагальнену інформацію за результатами інспекційних перевірок банків у розрізі визначених заходів впливу (письмових застережень та штрафів) та у табл. А.2 – здійснено поділ банків за відповідними видами застосованих до них заходів впливу. Аналіз цієї інформації дозволив провести дослідження щодо розподілу показників штрафних санкцій, застосованих до банків, у розрізі двох груп: група 1 – банки, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів; група 2 – банки, до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно (табл. 3.5).

Таблиця 3.5. Статистичні характеристики розподілу показників штрафних санкцій, застосованих до банків протягом 2018–2020 рр., у розрізі їх груп

Група банків та її умовне позначення	Кількість банків у групі	Середній розмір штрафу за групою банків, грн.	Максимальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Мінімальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Середнє квадратичне відхилення обсягів штрафів за групою банків	Коефіцієнт варіації обсягів штрафів, %
Банки, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів (група 1)	20	2275569,76	6852526,49	200000	2101129,54	92,33

Група банків та її умовне позначення	Кількість банків у групі	Середній розмір штрафу за групою банків, грн.	Максимальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Мінімальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Середнє квадратичне відхилення обсягів штрафів за групою банків	Коефіцієнт варіації обсягів штрафів, %
Банки, до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно (група 2)	20	8330488,65	94737499,8	200000	21 010 840	252,22

Як видно з табл. 3.5, протягом аналізованого періоду загальний обсяг штрафів за першою групою банків становить 45511395,28 грн., за другою групою – 166 609773,01 грн, тобто більше ніж у 3,5 рази.

У цілому середнє значення обсягів штрафів, які накладено на банки (з урахуванням того, що окремі банки оштрафовано декілька разів), складає 5 582 136 грн. За цим показником та іншими параметрами, представленими у табл. 3.5, в результаті їх аналізу зроблено наступні висновки. При порівнянні середньо групових значень обсягів штрафів із середньоарифметичним значенням за усією сукупністю банків виявлено, що для другої групи цей показник є вищим, ніж середній обсяг штрафів за усіма оштрафованими банками. Мінімальний обсяг **штрафу** за обома групами банків є однаковим та становить 200 000 грн. При цьому показник максимального обсягу штрафів за групою 2 більше, ніж у 10 разів є вищим у порівнянні з групою банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів (група 1). Показники середньоквадратичного відхилення обсягів штрафів та варіації обсягів штрафів за групами банків показують не тільки достатньо високу неоднорідність обох вибірок, але і значно відрізняються. Зокрема, коефіцієнт варіації для групи банків,

до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно, у декілька разів перевищує аналогічний показник для групи банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів. Це дає підставу стверджувати, що за зафіксованими результатами перевірок у сфері протидії ВК/ФТ є висока вірогідність необхідності реалізації комплаєнс-ризиків фінансового моніторингу для банків другої групи й у майбутньому. Окрім цього, аналогічні висновки слід зробити й відносно окремих банків, до яких протягом аналізованого періоду Національним банком повторно застосовані заходи впливу (табл. 3.6) [163].

Таблиця 3.6. Перелік банків, до яких протягом періоду 2018–2020 рр. Національним банком повторно застосовано заходи впливу

Банк	2018 рік	2019 рік	2020 рік
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	у листопаді – письмове застереження; у грудні – штраф на суму 450 000 грн	–	–
АТ «ЮНЕКС БАНК»	Письмове застереження	Письмове застереження	
ПАТ «МТБ БАНК»	Письмове застереження	Штраф на суму 4 350 000,50 грн	–
АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	–	у лютому – письмове застереження; у грудні – штраф на суму 2 265 000 грн	–
АТ «Місто Банк»	Штраф на суму 4 226 096,56 грн та письмове застереження	Письмове застереження	–
АТ «СБЕРБАНК»	Штраф на суму 94 737 499,80 грн та письмове застереження	Письмове застереження	–

Банк	2018 рік	2019 рік	2020 рік
ПАТ «ТАСКОМ-БАНК»	Штраф на суму 6 080 000,50 грн	-	Штраф на суму 2 363 200,15 грн та письмове застереження
АТ «МЕГАБАНК»	-	у лютому – штраф на суму 6 200 000 грн.; у листопаді – штраф на суму 200 000 грн.	-
АТ «РВС БАНК»	-	Штраф на суму 3 000 390, 52 грн	Штраф на суму 3 000 390,52 грн
АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	Штраф на суму 1 207 205,1 грн та письмове застереження	-	Штраф на суму 800 000 грн

Дані, наведені у табл. 3.6, підтверджують, що у діяльності суттєвої частки проінспектованих банків (АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «ЮНЕКС БАНК», ПАТ «МТБ БАНК», АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ», АТ «Місто Банк», АТ «СБЕРБАНК», ПАТ «ТАСКОМБАНК», АТ «МЕГАБАНК», АТ «РВС БАНК», АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ») в окремі періоди виявлено різного характеру порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу. Тому, для мінімізації ризиків їх залучення у процеси ВК/ФТ та відповідно комплаєнс-ризиків доцільно здійснювати за такими банками посилений превентивний нагляд на засадах ризик-орієнтованого підходу.

Як вже зазначено, обидві досліджувані вибірки (статистичні характеристики за якими представлені у табл. 3.5) є досить неоднорідними. Це пов'язано із високою варіабельністю сум штрафів аналізованих банків та демонструється суттєвим розривом між їх мінімальними та максимальними значеннями у кожній із груп, наявністю так званих «викидів» у вибірці. За таких умов виникає необхідність аналізу відповідних груп банків за іншими параметрами. Критерієм для порівняння банків обрано джерело походження їх капіталу (враховано такий параметр як резидентність).

Відповідно до даного критерія, усі банки в межах розглянутих груп диференційовано на банки з приватним капіталом, банки іноземних банківських груп та банки з державною часткою (за використуваною Національним банком України класифікацією банків [169]). Окрім цього, в межах кожної із груп банків проведено їх ранжування за розміром штрафів із прив'язкою до критерію походження капіталу (додаток А, табл.А.3–4). У табл. 3.7 представлено рейтингові позиції банків, до яких застосовано штрафні санкції у розмірі більше 1 млн. грн.

За даними табл. 3.7 видно, що більшість банків, які попали у першу частину обох сформованих рейтингів (понад 90 %), це банки з приватним капіталом. Виключенням є банки іноземних банківських груп, до яких одночасно застосовані заходи впливу у виді штрафів та письмових застережень, – АТ «СБЕРБАНК», АТ «УКРСОЦБАНК» та АТ «ОТП БАНК».

Слід зазначити, що у 2019 році НБУ відкликано банківську ліцензію у АТ «УКРСОЦБАНК». правонаступником активів та зобов'язань АТ «УКРСОЦБАНК» з 15 жовтня 2019 року стало АТ «Альфа-Банк» [241].

Таблиця 3.7. Рейтинг банків України, до яких застосовано заходи впливу у виді штрафів на суму більше 1 млн. грн (протягом 2018–2020 рр.)

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція банку у рейтингу за розміром штрафу	Розподіл банків за критерієм «джерело походження капіталу»
<i>Банки, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів (група 1)</i>			
АКБ «ІНДУСТРИАЛБАНК»	6 852 526,49	1	Банк з приватним капіталом
АТ «МЕГАБАНК»	6 400 000	2	Банк з приватним капіталом
ПАТ «ТАСКОМ-БАНК»	6 080 000,5	3	Банк з приватним капіталом

Розділ III

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція банку у рейтингу за розміром штрафу	Розподіл банків за критерієм «джерело походження капіталу»
АТ «РВС БАНК»	6 000 781,04	4	Банк з приватним капіталом
ПАТ «МТБ БАНК»	4 350 000,5	5	Банк з приватним капіталом
«КБ «ГЛОБУС»	3 000 000	6	Банк з приватним капіталом
АТ «БАНК АЛЬЯНС»	2 600 000	7	Банк з приватним капіталом
ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК»	2 313 086,75	8	Банк з приватним капіталом
АТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	2 265 000	9	Банк з приватним капіталом
АТ «АЛЬПАРИ БАНК»	2 000 000	10	Банк з приватним капіталом
<i>Банки, до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно (група 2)</i>			
АТ «СВЕРБАНК»	94 737 499,80	1	Банк іноземної банківської групи
АТ «УКРСОЦ-БАНК»	30 454 928,35	2	Банк іноземної банківської групи
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	14 382 472,28	3	Банк з приватним капіталом
АТ «ОТП БАНК»	7 142 125,42	4	Банк іноземної банківської групи
ПАТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ»	5 000 000,00	5	Банк з приватним капіталом
ПАТ «Місто Банк»	4 226 096,56	6	Банк з приватним капіталом
АТ «ТАСКОМ-БАНК»	2 363 200,15	7	Банк з приватним капіталом
ПАТ «АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «КОНКОРД»	1 550 000,00	8	Банк з приватним капіталом
ПАТ «БАНК СІЧ»	1 284 000,00	9	Банк з приватним капіталом

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція банку у рейтингу за розміром штрафу	Розподіл банків за критерієм «джерело походження капіталу»
ПАТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	1 207 205,00	10	Банк з приватним капіталом
ПАТ «Комерційний банк «Центр»	1 200 000,00	11	Банк з приватним капіталом

За офіційними повідомленнями НБУ у діяльності зазначених банків виявлені такі типи порушень.

Так, АТ «СБЕРБАНК» у грудні 2018 року оштрафовано за повторне здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, зокрема, за продовження проведення масштабних фінансових операцій (з видачі готівки) із ознаками таких, що можуть бути пов'язані з легалізацією кримінальних доходів та здійсненням фіктивного підприємництва; письмове застереження зроблено за незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, неналежне виявлення та вивчення публічних діячів, недотримання порядку надання інформації СУО, порушення порядку зупинення фінансових операцій, а також за здійснення операцій за рахунками клієнтів – юридичних осіб на підставі документів, що містять недостовірну інформацію [243].

АТ «УКРСОЦБАНК» у листопаді 2018 року оштрафовано за здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, яка полягала у проведенні фінансових операцій з видачі готівкових коштів на підставі документів з ознаками фіктивності (або взагалі за відсутності будь-яких підтверджуючих документів з рахунків клієнтів); письмове застереження зроблено за порушення вимог щодо ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів банку, незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, невиконання обов'язку відмовити в проведенні фінансових операцій, порушення порядку реєстрації фінансових операцій, їх зупинення та подання спеціально уповноваженому органу інформації [244].

«ОТП БАНК» у березні 2019 року оштрафовано за здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, що полягала у проведенні фінансових операцій із перерахування коштів клієнтів та їх інкасації іншим банкам; письмове застереження зроблено за незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, нездійснення обов'язку стосовно національних публічних діячів, незабезпечення надання НБУ повної та достовірної інформації у звітах за формами [242].

У цілому дослідження обох груп банків за обраним додатковим критерієм показало: у групі 1 кількість банків з приватним капіталом у загальній кількості банків за групою – 16 (банки оштрафовані на суму 44 061 395,28 грн), банків іноземних банківських груп – 1 (банк оштрафовано на суму 450 000 грн), банків з державною часткою – 3 (банки оштрафовані на суму 1 000 000 грн); у групі 2 кількість банків з приватним капіталом у загальній кількості банків за групою – 14 (банки оштрафовані на суму 33 375 219,44 грн), банків іноземних банківських груп – 5 (банки оштрафовано на суму 132 934 553,57 грн), банків з державною часткою – 1 (банк оштрафовано на суму 300 000 грн).

Показники структури аналізованих груп банків, до яких застосовано заходи впливу за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом 2018-2020 рр., наведені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8. Показники структури аналізованих груп банків, до яких застосовано заходи впливу за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом 2018–2020 рр.

Показник	Група 1	Група 2
<i>Питома вага обсягів штрафів банків у групах</i>		
Питома вага штрафів банків іноземних банківських груп у сукупному обсязі штрафів за групою банків, %	0,99	79,80
Питома вага штрафів банків з приватним капіталом у сукупному обсязі штрафів за групою банків, %	96,81	20,0
Питома вага штрафів банків з державною часткою у сукупному обсязі штрафів за групою банків, %	2,20	0,20

Показник	Група 1	Група 2
<i>Питома вага кількості банків у групах</i>		
Питома вага банків іноземних банківських груп у загальній кількості банків за групою, %	5	25
Питома вага банків з приватним капіталом у загальній кількості банків за групою, %	80	70
Питома вага банків з державною часткою у загальній кількості банків за групою, %	15	5

З урахуванням того, що державні банки знаходяться під протекцією держави та підлягають більш посиленому нагляду й контролю, за аналізований період в обох групах їх частка у загальній кількості банків становить до 15 % включно, а питома вага обсягів штрафів, накладених на банки цієї підгрупи, не перевищує 2,5 %. Ситуація із банками з приватним капіталом та банками іноземних банківських груп є дещо неоднозначною. По-перше, якщо розглянути структуру виокремлених груп банків за кількістю банків окремих підгруп з точки зору джерела походження капіталу, як у групі банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів, так і у групі банків із подвійними заходами впливу (штрафами та письмовими застереженнями), превалюють банки з приватним капіталом. Їх частка становить 80 % та 70 % відповідно. По-друге, розподіл часток обсягів штрафів цих категорій банків у даних групах кардинально відрізняється. Так, питома вага штрафів банків іноземних банківських груп у сукупному обсязі штрафів за першою групою банків становить 0,99 %, за другою групою – 79,80 %. У свою чергу дані показники для банків з приватним капіталом становлять 96,81 % та 20 % відповідно. Проте, попри той факт, що за групою 2 частка штрафів банків з іноземним капіталом у три рази перевищує аналогічний показник для банків з приватним капіталом, робити висновок, що саме банки іноземних банківських груп ігнорують зниження ризиків ВК/ФТ неправомірно. Оскільки лише за рахунок штрафів АТ «СБЕРБАНК», АТ «УКРСОЦБАНК» та АТ «ОТП БАНК», на які накладено штрафні санкції за здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, частка штрафів банків інозем-

них банківських груп у сукупному обсязі штрафів за другою групою банків є також великою.

У цілому узагальнений аналіз виявлених тенденцій у обох групах банків дозволяє зробити висновок, що більшою мірою схильними до продукування ризиків ВК/ФТ є банки з приватним капіталом. Зокрема, вони також ігнорують зниження ризиків. Це свідчить про недостатній розвиток систем протидії ВК/ФТ у банках з вітчизняним приватним капіталом. У свою чергу банки з іноземним капіталом є більш обізнаними у цих питаннях, мають чіткі настанови, досвід та більш жорсткий контроль зі сторони материнських структур.

3.7. Розвиток системи банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу

Структурні дисбаланси, які викликані необґрунтованим розміщенням капіталу та неадекватним управлінням банківськими ризиками, впливають на макроекономічну нестабільність економічних систем. Зміни в світовій економіці призвели до активізації процесу трансформації банківського нагляду, спрямованого на підвищення ефективності контролю управління основними ризиками діяльності банків, а також вдосконалення методологічних підходів, врахування різноманітних чинників, що впливають на формування ризиків.

Дотримання обов'язкових економічних нормативів є фундаментом для здійснення ефективного банківського регулювання та нагляду (табл. 3.9).

Таблиця 3.9. Значення економічних нормативів по системі банків України за 2015–2018 рр. (складено за даними [151])

Норматив		За станом на				Відхилення		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
H1	Регулятивний капітал (млн. грн.)	99305,4	138526,0	112154,5	121742,1	39220,6	-26371,5	9 587,6